

Katarzyna Górska-Marchewka

Biblioteka Politechniki Śląskiej

e-mail: katarzyna.gorska-marchewka@polsl.pl

***Kamishibai* jako biblioterapeutyczny element współpracy szkoły wyższej z otoczeniem społecznym**

Słowa kluczowe: biblioterapia, literatura biblioterapeutyczna, baśń, *kamishibai*, usługi bibliotek

Abstrakt: W artykule przedstawiono pojęcie biblioterapii jako nie tylko „działania terapeutycznego opartego o stosowanie materiałów czytelniczych rozumianych jako środek wspierający proces terapeutyczny w medycynie”, ale również jako „zamierzonego działania przy wykorzystaniu książek lub materiałów niedrukowanych, prowadzącego do realizacji celów rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych, profilaktycznych i ogólnorozwojowych”. Opisano funkcje biblioterapii oraz baśni, która znakomicie spełnia się w roli tekstu biblioterapeutycznego i używana jest w biblioterapii bardzo często. Następnie skupiono się na baśni jako najczęściej używanym gatunku literackim przedstawianym w sztuce *kamishibai*. Omówiono krótko historię teatru ilustracji. Skupiono się na sztuce przekazu *kamishibai*, na jej wartościach, celach i unikatowej formie. W kolejnej części przedstawiono teatr papierowy jako jedną z metod pracy z czytelnikiem w bibliotece uczelnianej. Opisano warsztaty *kamishibai* dla dzieci, które miały miejsce w Bibliotece Politechniki Śląskiej podczas Nocy Naukowców w 2019 r. oraz plany uczelni w zakresie dalszego promowania sztuki *kamishibai* w otoczeniu społecznym.

Keywords: bibliotherapy, bibliotherapy literature, fairy tale, kamishibai, library services

Abstract: This paper presents the concept of bibliotherapy as not only “therapeutic action based on the use of reading materials understood as a means supporting the therapeutic process in medicine”, but also as “intended action using books or non-printed materials leading to the implementation of rehabilitation, prevention and general development goals”. The author describes functions of bibliotherapy and fairy tales, which perfectly fulfill the role of bibliotherapeutic text and are used in bibliotherapy very often. Then this paper focuses on fairy tales as the most used literary genre depicted in the art of ‘kamishibai’. The history of the illustration theater, the art of kamishibai transmission, its values, goals and unique form are discussed. The next part presents paper theater as one of the methods of working with the reader in the university library. It describes the kamishibai workshops for children during the Researchers’ Night 2019 at the Silesian University of Technology and the university’s plans to further promote the art of kamishibai in the social setting.

We współczesnym świecie niewiele mówi się o literaturze i jej wpływie na życie oraz na funkcjonowanie człowieka, a coraz modniejsze stają się inne formy oddziaływania na niego. Dlatego może się wydać zaskoczeniem, że w erze komputerów, smartfonów

i ogólnego dostępu do Internetu coraz większą popularność zyskuje termin „biblioterapii” a i wszystko, co się z nim wiąże. Moc książki wykorzystywana przez bibliotekarzy, terapeutów, nauczycieli i lekarzy oraz różne formy pracy z książką terapeutyczną, w tym opowieść przedstawiana jako teatr ilustracji – tzw. *kamishibai*, rodzą pytania, czy aby na pewno książka nie jest już nam potrzebna, albo inaczej – jak z nią pracować, by znów stała się modna? Jaka jest tu rola bibliotek i pracujących w nich bibliotekarzy? Czy biblioterapia ma mieć miejsce tylko w bibliotece lub gabinecie psychoterapeutycznym? Jak za pomocą książki można wpłynąć na szczególnie, bardzo wymagający rodzaj odbiorcy – dziecko? W końcu – czy w tak szeroko pojmowanych funkcjach bibliotek działających na rzecz dziecka odnajduje się ich szczególny rodzaj – biblioteka uczelniana?

Aby odpowiedzieć na szereg pytań pojawiających się we wprowadzeniu oraz aby uchwycić istotę zagadnienia, trzeba zapoznać się z podstawowymi terminami, które będą poruszane kilkakrotnie na łamach artykułu. Punktem wyjścia jest „biblioterapia”, różnie definiowana i budząca czasami kontrowersje. Biblioterapia jest jedną z metod arteterapii, czyli terapii poprzez sztukę [4]. Swymi korzeniami sięga do czasów starożytnych, bowiem już w Bibliotece Aleksandryjskiej widniał napis „lekarstwo na umysł”. W XIII w. w ramach terapii w kairskim szpitalu czytano Koran. Z upływem czasu kultura chłopska wypracowała sobie szereg opowieści, które miały pomagać w trudnych sytuacjach. Po raz pierwszy natomiast terminu „biblioterapia” użyto w *Oxford English Dictionary* w 1916 r. Sam termin wywodzi się z dwóch wyrazów greckich: „biblion”, czyli książka oraz „therapeo”, co oznacza leczyć. Często biblioterapia traktowana jest jako „działanie terapeutyczne oparte o stosowanie materiałów czytelniczych rozumianych jako środek wspierający proces terapeutyczny w medycynie” [1; 6]. Natomiast Ewa Tomasik rozszerza ten termin, uważając, że „biblioterapia jest zamierzonym działaniem przy wykorzystaniu książek lub materiałów niedrukowanych, prowadzącym do realizacji celów rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych, profilaktycznych i ogólnorozwojowych” [7]. Podsumowując, biblioterapia to nie tyle leczenie schorzenia, co uświadomienie chorego, pomoc w walce z lękiem i bólem, wytłumaczenie trudnej sytuacji, wsparcie psychologiczne i duchowe. W przypadku osób zdrowych biblioterapia to użycie odpowiednich tekstów literackich, by wzmocnić człowieka w walce z trudnościami, konkretnym problemem czy uzależnieniem. To edukacja, jak dokonać zmian w swoim życiu czy zachowaniu, jak rozwiązać problem. To również terapia, która uczy wiary we własne możliwości, nazywa emocje, daje terapeutyczne wsparcie.

Jednym z najbardziej wdzięcznych tekstów literackich, które niesamowicie oddziałują na odbiorcę, są baśnie. Baśń to jeden z najstarszych gatunków literackich, mający swe korzenie w literaturze ludowej. Świat w niej kreowany jest szczególnie bliski dzieciom. Już w latach osiemdziesiątych XX w. w swej książce Bruno Bettelheim przekonywał, jak cenne i cudowne są baśnie [2]. Odbiorca dziecięcy poprzez teksty baśniowe odkrywa prawdy o życiu, odróżnia dobro od zła. Opowieść baśniowa pokazuje piękno otaczającego świata, nazywa emocje bliskie dziecku jak: lęk, samotność, brak wiary w siebie, smutek itp. Baśń dodaje siły i wiary we własne możliwości, oswaja lęki, tłumaczy zachowania ludzkie, daje pocieszenie, ukojenie i poczucie bezpieczeństwa, a przy tym wzbogaca wyobraźnię

i słownictwo oraz bawi małego człowieka. Tak rozumiana baśń jest gotowym tekstem, który w dowolnej formie można przedstawić dziecku. W tradycyjnej formie można mu ją przeczytać, wspomagając się ilustracjami zamieszczonymi w książce.

Ciekawą formą zapoznania dziecka z baśnią może okazać się *kamishibai*, zwany inaczej teatrem ilustracji, teatrem narracji, teatrem obrazkowym lub teatrem papierowym [8]. Żeby uchwycić sens *kamishibai*, trzeba sięgnąć do historii tego teatru. Sztuka *kamishibai* narodziła się w Japonii ok. 1930 r. Wywodzi się od słów *kami*, czyli papier i *shibai*, czyli teatr, przedstawienie. Lata pięćdziesiąte XX w. to złoty okres tej japońskiej sztuki, kiedy to wędrowni opowiadacze jeździli po kraju i przedstawiali za pomocą obrazkowych plansz magiczne opowieści. Ten wędrujący teatr zachwycał młodszych i starszych, a obecnie jest szeroko promowany przez powstałe w 2001 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Kamishibai w Tokio – IKAJA (*The International Kamishibai Association of Japan*). W swej skromnej formie dotarł również do Europy, a to za sprawą Edith Montelle, która w latach siedemdziesiątych XX w. zainteresowała się *kamishibai* i zaczęła go promować. W Polsce obecnie sztuka ta zyskuje na popularności, dzięki czemu coraz bardziej dostępne są karty *kamishibai*. Jest wiele tytułów baśni i opowiadań, które można wykorzystać do pracy z młodym odbiorcą. Kilka wydawnictw polskich oferuje szeroki wachlarz opowieści wydanych w pięknej szacie graficznej, a są wśród nich takie wydawnictwa jak *Risprint* czy *Tibum* – członek IKAJA [5].

Mówiąc o *kamishibai*, warto opisać w kilku słowach, czym odróżnia się on od innych form przedstawień i dlaczego jest tak niezwykły. Jest to sztuka, w której widzowie wspólnie z opowiadającym przeżywają opowieść, odkrywając sens i tajemnicę życia poprzez przeżywanie tych samych emocji i doświadczeń. To tzw. *kyokan*, doświadczenie unikalne dla tej formy sztuki, które pobudza wrażliwość odbiorców i sprawia, że silniej doznają wspólnoty przeżywania. Opowiadający dodatkowo intensyfikuje i podsyca to uczucie wspólnej radości. *Kamishibai* to przede wszystkim komunikacja pomiędzy osobą opowiadającą a odbiorcami. Komunikacja ta następuje poprzez świat przedstawiony w ilustracjach. Wzajemne współodczuwanie wyzwała właśnie owo *kyokan*, co prowadzi do jednego z niezwykłych przeżyć *kamishibai*. Aby było to możliwe, opowiadający odpowiednio wcześniej musi się przygotować – dobrać opowieść do wieku odbiorcy, dokładnie się z nią zapoznać, wybrać czas i odosobnioną, jasno oświetloną salkę, a sam być pełen entuzjazmu i oczekiwania, które udzieli się publiczności. Sztukę *kamishibai* może przedstawić w dowolnym miejscu. Może to być własny dom, przedszkole, szkoła, świetlica, szpital, a także różnego typu biblioteki, nawet te uczelniane, które na co dzień współpracują z dorosłym czytelnikiem. Przebieg zajęć *kamishibai* obrazowo został przedstawiony w następującym opisie:

Każde zajęcia z papierowym teatrem przygotowywane są w oparciu o stały schemat. Rozpoczynają się krótkim wstępem dotyczącym samego teatru, jego historii oraz ciekawostek z nim związanych. Młodsze dzieci proszone są o wymyślenie zaklęcia, które pozwoli otworzyć drewniane *butai*. Następnie odbywa się prezentacja historii, która bywa przerywana pytaniami do publiczności, aby zachęcić widzów do interakcji z historią i opowiadaczem. Czytana opowieść zawsze jest inspiracją do kreatywnych działań. Uczestnicy tworzą na przykład paszczę smoka zięjącego ogniem, przygotowują marionetki do teatru cieni, rysują bryłami węgla, budują hotele dla owadów, tworzą kosmiczne planety czy papierowe samoloty i helikoptery. Każda prezentowana opowieść *kamishibai* kończy się działaniem

twórczym, ponieważ historie w drewnianym teatrze zachęcają *uczestników* do dalszej aktywności i uwalniają potrzebę tworzenia [9, s. 232].

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom najmłodszych czytelników, Biblioteka Politechniki Śląskiej zdecydowała się wśród wielu swych aktywności na pracę ukierunkowaną na młodego odbiorcę. W 2019 r. po raz pierwszy wprowadzono w niej warsztaty *kamishibai* dla dzieci, a miało to miejsce podczas Nocy Naukowców, cyklicznej, corocznej imprezy organizowanej dla szerokiej społeczności Gliwic i całego Śląska (fot. 1). Przesłankami do wypromowania sztuki *kamishibai* było uzyskanie kwalifikacji biblioterapeuty przez jednego z pracowników biblioteki oraz szczere zainteresowanie oraz wsparcie Dyrekcji w zaproponowanym projekcie. Na co dzień Biblioteka Politechniki Śląskiej spełnia swoje podstawowe funkcje biblioteki uczelnianej. Realizuje zadania naukowe, dydaktyczne i usługowe. Zapewnia obsługę biblioteczną i informacyjną. Wspiera procesy dydaktyczne uczelni, współpracuje z wydziałami Politechniki Śląskiej oraz środowiskiem lokalnym. Organizuje różnego rodzaju imprezy, spotkania, wernisaże, wśród których największym przedsięwzięciem jest wspomniana już Noc Naukowców.

Fotografia 1. Noc Naukowców w Bibliotece Politechniki Śląskiej – spotkanie z bajkowymi postaciami po zajęciach biblioterapii

Źródło: archiwum własne.

Podczas Nocy Naukowców każdy znajdzie coś dla siebie. Impreza organizowana jest w taki sposób, żeby każdy odwiedzający uczelnię mógł zapoznać się z interesującymi go zagadnieniami. Są warsztaty dla najmłodszych, eksperymenty dla starszych, wykłady dla dorosłych. Spotkanie z teatrem *kamishibai* zorganizowano, zgodnie ze sztuką przekazu *kamishibai*, w osobnej, wyciszonej salce o stonowanych kolorach, żeby nie rozpraszać odbiorcy. Pojawiły się co prawda drobne elementy wystroju typu maskotki, książeczki, wygodne pufy, ale skrzynię *butai* – drewniany parawan używany przy przekładaniu kart – ustawiono w wyeksponowanym miejscu, na podwyższeniu, tak aby każdy widział przesuwające się plansze. Warto pamiętać, że nie bez znaczenia jest postawa samego prowadzącego. Powinien on stać lub siedzieć obok parawanu, przodem do dzieci, mając z nimi stały kontakt, by w ten sposób obserwować ich reakcje na obrazy.

Podczas spotkania czytano *Brzydkie kaczątko* z pięknymi, dużymi ilustracjami wydawnictwa Risprint. Wyciszenie, spokojny ton czytającego, naturalna mimika, współodczuwanie z dziećmi opowieści i w końcu tak istotne dla sztuki *kamishibai* pauzy przy wysuwaniu i wsuwaniu kart sprawiły, że reakcje najmłodszych czytelników przerosły wszelkie oczekiwania. Dzieci były zachwycone i zdziwione, wiele z nich widziało bowiem taką formę zachęty do czytania po raz pierwszy w życiu. Skupione na przedstawieniu, chętnie pracowały w grupie i indywidualnie. Odpowiadały na pytania, tworzyły ilustracje do baśni, mówiły o swoich odczuciach, dotykały parawanu, same chętnie próbowały wysuwać kolejne plansze. Prowadzący miał poczucie dobrze spełnionego obowiązku, ale co najważniejsze poczucie dobrze wypełnionej misji, która w swym założeniu miała zachęcić dzieci do odkrywania baśni i kontaktu ze sztuką.

Noc Naukowców to nie jedyny czas, kiedy Politechnika Śląska prezentuje *kamishibai* wśród dzieci. Dzięki wsparciu przełożonych bibliotekarz – biblioterapeuta może udać się z przenośnym teatrem do przedszkoli i szkół, promując w ten sposób działalność szkoły wyższej wśród najmłodszych w regionie. Z takiej oferty skorzystały już dwie placówki oświatowe – Zespół Przedszkoli Miejskich nr 1 (fot. 2) oraz Szkoła Podstawowa nr 14 w Gliwicach, przy czym ważne jest, by wprowadzać co jakiś czas nowy element do spotkania. Dlatego w przedszkolu dzieci wysłuchały *Czerwonego Kapturka* (wyd. Tibum), biorąc po przedstawieniu udział w zabawach i zgadywankach, natomiast w szkole podstawowej przeczytano *Legendę o skarbniku* (wyd. Risprint), wpisując się tym samym w obchody barbórkowe. W planach jest współpraca z „Klubem malucha”, przedszkolem Politechniki Śląskiej oraz dalsze odwiedziny w przedszkolach i szkołach podstawowych. Istnieje też możliwość dostosowania tekstów literackich do starszego odbiorcy – ucznia szkoły średniej czy nawet studenta – w ten sposób szkoła wyższa będzie postrzegana jako jeszcze bardziej przyjazna i otwarta na potrzeby młodego czytelnika.

Fotografia 2. Zajęcia z przedszkolakami – *Czerwony kapturek* w Zespole Przedszkoli Miejskich nr 1 w Gliwicach

Źródło: archiwum własne.

By pełnić funkcję biblioterapeuty, konieczna jest znajomość warsztatu biblioterapeutycznego [3]. By promować sztukę *kamishibai*, konieczne jest przekonanie, że dziecko chłonie literacki tekst oraz obraz, odnajduje w nim siebie i przeżywa spotkanie w sposób radosny, autentyczny i niespodziewany. By biblioteka była miejscem przyjaznym, takim należy ją pokazać ludziom. By szkoła wyższa stała się uczelnią dla wszystkich, trzeba otworzyć umysł i spojrzeć na nią jako na miejsce spotkań człowieka z człowiekiem. Czy warto zaprzętać sobie tym głowę? Z pewnością tak. Dzieci, które uczestniczyły w warsztatach *kamishibai*, pytają, kiedy znowu nadarzy się taka okazja. W związku z tym trzeba mieć nadzieję, że taki młody odbiorca chętniej sięgnie po książkę, bardziej otworzy się na różne formy obcowania ze sztuką i kiedyś do biblioteki wróci, może jako nasz student.

Bibliografia

1. *Bajkoterapia, czyli bajki-pomagajki dla małych i dużych*. Warszawa: Wydawnictwo Nasza Księgarnia, 2015. ISBN 978-83-10-12871-3.
2. BETTELHEIM Bruno. *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniu i wartościach baśni*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1985. ISBN 83-06-01118-X.
3. HRYCYK Krystyna (red.). *Biblioterapeuta w poszukiwaniu tożsamości zawodowej*. Wrocław: Silesia, 1997. ISBN 83-85689-17-6.
4. KONIECZNA Ewelina J. *Arteterapia w teorii i praktyce*. Wyd. 4. Kraków: Impuls, 2007. ISBN 978-83-7308-972-3.
5. MATSUI Noriku. *Wszystko o Kamishibai. Pytania i odpowiedzi*. Katowice: Tibum, 2017. ISBN 978-83-934052-8-2.
6. MOLICKA Maria. *Bajkoterapia: o lękach dzieci i nowej metodzie terapii*. Poznań: Media Rodzina, 2002. ISBN 83-7278-041-2.
7. TOMASIK Ewa. *Czytelnictwo i biblioterapia w pedagogice specjalnej*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 1994. ISBN 83-901860-2-0.
8. Kamishibai. In *Wikipedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamishibai>. Stan z dnia 02.04.2020.
9. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Mobilna biblioteka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2021. ISBN 978-83-65741-68-4.